

VILÁG- TÖRTÉNET

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET FOLYÓIRATA

- **SÁGHY MARIANNE – BAÁN IZSÁK OSB**
THÉBÁTÓL A BAKONYIG
- **JEAN-MICHEL CARRIÉ**
THÉBAIAK NYUGATON?
- **KAREN BLOUGH**
SZENT MÓRIC LÁNDZSÁJA MINT A POGÁNYSÁG ELLENI
HADJÁRAT RÉSE AZ OTTÓ-KORBAN
- **BEAT NÄF**
HOGYAN LETT SZENT MÓRIC
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM VÉDŐSZENTJE?
- **GUDE SUCKALE-REDLEFSEN**
SZENT MÓRIC, A FEKETE KATONA KULTUSZA
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOMBAN
- **SZEMLE**
NOVÁK VERONIKA, TŐSÉR MÁRTON, FÁBIÁN LAURA ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Magyar Tudományos Akadémia
Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Bottoni Stefano,
Katona Csaba, Martí Tibor
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László,
Erdődy Gábor, Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Pók Attila, Poór János

8. (40.) évfolyam 2018. 2.

TARTALOM

Tanulmányok

Sághy Marianne – Baán Izsák OSB: Thébától a Bakonyig. Szent Móric és vértanútársainak tisztelete Európában (4–21. század)	175
Jean-Michel Carrié: Thébaiak nyugaton? Hadtörténet és hagiográfia	197
David Woods: Szent Móric és a thébai légio legendájának eredete	229
Karla Pollmann: Verses szenvedéstörténetek. Lyoni Szent Eucherius: Az agaunumi mártírok szenvedéstörténetének időmértékes parafrázisai	241
Frederick S. Paxton: Liturgia és gyógyítás a kora középkori szentkultuszban. A lázcsillapító Szent Zsigmond-mise	263
Karen Blough: Szent Móric lándzsája mint a pogányság elleni hadjárat része az Ottó-korban	287
Bozóky Edina: Szent Móric lándzsájának legendája Viterbói Gottfried szerint	311
Beat Näf: Hogyan lett Szent Móric a Német-római Birodalom védőszentje?	329
Gude Suckale-Redlefsen: Szent Móric, a fekete katona kultusza a Német-római Birodalomban	339

Emlékezet

Szent Eucherius: Az agaunumi vértanúk, Szent Maurícius és társai kínszenvedése	353
--	-----

Szemle

Egy régi klasszikus új köntösben (Novák Veronika)	359
A muszlim hódítás és a bizánci hatalom összeomlása Észak-Afrikában (Tösér Márton)	362
Az uralkodói ideál a középkori Cseh Királyságban (Fábián Laura)	367

Jelen számunkat Sághy Marianne és Baán Izsák OSB szerkesztette
A fordításokat lektorálta Sághy Marianne

Egy régi klasszikus új köntösben¹

Pierre Riché munkája egy igazi klasszikus, amelyet 54 évvel eredeti megjelenése után aktualizált formában adtak ki magyar fordításban. Riché műve valódi szintézis, amely 300 év oktatástörténetét festi meg, amikor széles földrajzi horizontokat átölelve, Itália, Gallia, Hispania, *Africa* és Britannia területét lefedve mutatja be a klasszikus kultúra továbbélésének módozatait és intézményeit, illetve a középkori oktatás születésének első lépéseit. Az 1962-ben megjelent könyv igazi provokatív mű volt, amely az addigi historiográfiai nézeteket mérészen megcáfolva megújította az antikvitás és a középkor határmezsgyéjeként egy válságos, hanyatló, sötét korszaknak tartott periódus megítélését. Ezt a régi, negatív képet villantja fel ironikusan a könyv címe is, amely egyrészt objektív módon a népvándorlás során a Római Birodalom területein kialakuló barbár királyságok keretébe illeszti bele a vizsgált jelenségeket, másrészt ellentétbe állítja az „oktatás és művelődés”, illetve a „barbár Nyugat” szókapcsolatokat, hogy aztán ennek a „barbárságnak” az új megvilágításba helyezését véghezviesse. Az újabb oktatástörténeti szakirodalmat áttekintve azt látjuk, hogy ez a Riché által megújított kép nagy hatást gyakorolt, máig érvényes és elfogadott alapot jelent a további kutatások számára.

A mű szerkezete három kronologikus egységre tagolódik, az első (480–530) az antik oktatás rendszerének továbbélését mutatja be, a grammatikus és a rétor iskoláját, a laikusok körében jellemző széles körű írni-olvasni tudás alapját. Emellett a keresztény iskolák még csak nagyon szűk körben gyakorolnak hatást. Kiderül, hogy a barbár elit, az osztrogót, burgund, vizigót és vandál előkelők rétege átvette az antik műveltség modelljét, a római származású egyházi előkelők, mint Sidonius Apollinaris vagy Ennodius pedig ugyanerre az antik műveltségre alapozva építették ki kapcsolatrendszerüket. A korszakban tapasztalható kulturális veszteség a görög nyelvre és a filozófiai ismeretekre terjed ki, ami a későbbiekben meghatározza majd a műveltség fejlődési lehetőségeit.

A második korszakban (533–625) ez a tendencia folytatódik: Itália, Gallia és Hispania példáján keresztül a szerző bemutatja, hogy a klasszikus tudásanyag egyre inkább szegényedik, szinte kizárólag a grammatikára és a retorikára korlátozódik, ám nem tűnik el még ekkor sem. Fennmaradását azonban már nem tudja biztosítani az antik keret, a városi iskolák megszűnésével a magánoktatás, illetve a műveltség elszigetelt központjai, Cassiodorus Vivariumnak nevezett szerzetesi közössége, iskolája és könyvtára vagy a mecénásként fellépő Meroving-udvar őrzi a klasszikus műveltséganyag bizonyos részeit. Sevillai Izidor munkássága ugyanilyen szerepet tölt be, amikor a 7. század elején gyakorlatias kézikönyvekbe fog-

1 Riché, Pierre: *Oktatás és művelődés a barbár Nyugaton (6–8. század)*. Bp., Szent István Társulat, 2016. 532 p.

lalja össze mindazt, amit a klasszikus kultúrából hasznosnak és megőrzendőnek tart a keresztény tudósok számára. Ez az az időszak, amikor a beszélt nyelvek, a későbbi újlatin nyelvek ősei elválnak az irodalmi latintól, és a klasszikus műveltség ezzel is egyre inkább eltávolodik a hétköznapi élettől. A korszak nagy konfliktusa az antik és a keresztény kultúra összeegyeztetésének vagy inkább szigorú elválasztásának kérdése, amelyet Nagy Szent Gergely pápa személye is képvisel, Riché szerint nem annyira kizárólagosan, ahogyan azt gondolni szokás.

A harmadik, döntő periódus (650–750) a középkori oktatás alapjait jelentő kolostori iskolák felemelkedésével és elterjedésével egy új korszak hajnalát jelenti. Az eddig vizsgált területek mellé felsorakozik Anglia is, ahol a kelta és az angolszász kolostori iskolákban egyrészt tovább él a latin nyelvű irodalom, másrészt egy újfajta keresztény kultúra művelése és oktatása bontakozik ki. Innen indul el a térítő tevékenység Észak-Gallia és Germánia irányába is. Itt alakul ki az az oktatási módszertan, melynek elemei – a szentírási szövegekre épülő olvasástanítás, a latin mint idegen nyelv elsajátítása, a memoriterek fontossága, az éneklés és a *computus* (naptárszámolás) nagy súlya, a hét szabad művészetben alapuló tudásrendszer, a különféle korú gyermekekkel szembeni eltérő elvárások – meghatározók lesznek a későbbiekben a középkori vallásos iskolákban. Itt válik véglegessé a világi műveltség eltűnése, a tudás és az egyház összekapcsolódása, így az írástudó klerikusok egyre hangsúlyosabb hivatali szerepvállalása is. Az angliai kulturális felvirágzás és a 8. század eleji frank udvar központi szerepe már előrevetítik, valójában megalapozzák és lehetővé teszik a Karoling-renaisszánsz későbbi ragyogását.

Riché tehát bizonyítja, hogy egyfelől az antik tudás nem tűnt el a Római Birodalom bukásával és a barbár királyságok felemelkedésével, hanem tovább élt egészen a 7. századig; másfelől hogy az addig teljes megújulásként felfogott Karoling-renaisszánsz valójában ezeknek a századoknak a munkásságára épített, és közvetett módon, a 6–8. századi tudásból, például Sevillai Izidor összefoglalásaiból ismerte meg az antikvitás örökségét. Az átfogó vízió újdonsága mellett Riché módszertana is több újítást hoz. A szerző forráshasználatára jellemző, hogy rendkívül sokféle típusú szöveggel, emlékkel dolgozik – valójában a korszak szinte valamennyi szöveges forrását megszólaltatja művében: regulákat, törvénykönyveket, levelezéseket, krónikákat, feliratos anyagot, formuláskönyveket és szentéletrajzokat. Ez utóbbi újszerű megközelítést jelent, mivel a korábbi történettudomány nem tekintette használható forrásnak a csodás elemekkel telített, erősen fikción alapuló hagiografikus szövegeket, ám Riché ezekből is ki tudott emelni olyan szokásszerű motívumokat, értékeket, amelyek a tudásanyag jellegére, az iskolázottságra utaltak. A szövegek tartalma, a belőlük kiolvasott tényanyag mellett maguknak a szövegeknek a megléte, stílusa, latinsága is árulkodik a kultúra szintjéről, jellegéről, ahogy beszédesek az okiratokon fellelhető aláírások, egy könyv kölcsönadása, lemásolásának ténye is. Az így összegyűjtött adatokból, adatmorzsákból, utalásokból a szerző oktatási módszertanokra következtet, és kapcsolati hálókat épít fel, bizonyítékokat keres egyes társadalmi csoportok klasszikus műveltségére, írni-olvasni tudására, oktatási intézmények létezésére. Ez az oktatásmódszertani, illetve az oktatásban részt vevők társadalmi helyzete iránt megnyilvánuló érdeklődés jellemzi majd Riché későbbi munkásságát is, amely számos más átfogó monográfia és életrajz mellett a középkori oktatást, a gyermekkort és a nők tanulási lehetőségeit is kutatja. Pierre Riché 2017-ben, könyve magyar fordításához kapcsolódva, elnyerte a Stephanus-díjat.

A fél évszázada alkotó szerző tevékenysége mellett érdemes kitérni a magyar fordítás, kiadás sajátosságaira is. A szöveget Ádám Anikó, a francia irodalom és a fordítástudomány szakértője és Sággy Marianne, a késő antik kultúra és vallásosság egyik legizgalma-

sabb magyar kutatója fordították le. A közös munka szükséges volt ahhoz, hogy a francia szöveg magyarra történő átültetése mellett a korabeli kultúrához kapcsolódó szakkifejezések is pontosan, a történetírásban használatos formájukban jelenjenek meg. Munkájuk nyomán a szöveg kellőképpen gördülékeny és olvasmányos stílusú, a feldolgozott hatalmas anyag áttekintését pedig már a francia változatban is segítette a rendkívül jól tagolt szerkezet és a kötet végén található személy- és helynévmutató.

A magyar változat azonban nemcsak fordítás, hanem naprakésszé tétel is. Ennek egyik eleme a Riché által tárgyalt témák és szereplők kapcsán a könyv első kiadása óta megjelent szakirodalom rendkívül gondos és széles körű tematikus bemutatása egy 34 oldalas bibliográfiában az 1962–2015 közötti időszakra vonatkozóan, ami Sággy Marianne és Andra Jugănaru munkáját dicséri.

Az új szakirodalom bősége némiképp kontrasztot képez Riché eredeti munkájának jegyzeteivel és bibliográfiájával. A bibliográfia csak válogatott irodalmat közöl, így a hivatkozások (ráadásul néhol következetlen, nem egyetlen rendszert követő) rövidítései nem könnyítik meg az olvasó dolgát, az időnként megjelenő „vezetéknev, i. m., oldalszám” forma hosszú keresgélést jelent egy 450 oldalas műben a bibliográfia támasza nélkül. A források sajnos egyáltalán nem szerepelnek a bibliográfiában, kizárólag a nagy forráskiadvány-sorozatok rövidítései sorolja fel egy lista (PL, MGH), amelybe ráadásul néhány furcsa magyartítás is becsúszott. Ez a rövidítésjegyzék azonban nem segít azon az olvasón, aki Beda Venerabilis főművével kizárólag HE alakban találkozik, feloldás nélkül, vagy azon, aki éppen a „Reg. Benedicti XXX. fej.”, „Regula benedicti LXII.” és a „Reg. Ben., 37.” formákon igyekszik kiigazodni. Ezek a hivatkozások általában hűen követik az eredeti kiadás jegyzetelésének módszereit, és nyilván hatalmas szerkesztői munka lett volna egyrészt mindent egységesíteni, másrészt pedig kikeresgélni és egy bibliográfiában átláthatóvá tenni Riché teljes forrásanyagát – pedig ez utóbbi, amellet, hogy megkönnyíti az olvasó dolgát, egyszersmind gazdag, enciklopédikus, szinte teljes áttekintése lehetett volna az 5–8. század fennmaradt szöveges emlékeinek, ezzel is hozzájárulva a magyar változat többértű felhasználhatóságához.

Az aktualizálás másik eszköze Sággy Marianne szellemes és elgondolkoztató bevezetése, amely amellet, hogy rámutat Riché művének tanulságaira, rávilágít a tárgyalt korszak meglepő modernitására, a Római Birodalom bukása után megszülető kultúrák keveredésének ma is megfontolásra érdemes kreativitására és kihívásaira, illetve az ezzel foglalkozó kutatások innovatív voltára. Mind a régi nagy klasszikus, mind az új köntös, amibe a fordítók öltöztették, hasznos és sokféleképpen forgatható alaplú lehet a korai középkor, illetve az oktatás és a kultúra története iránt érdeklődők számára.

*Novák Veronika**

* Habilitált egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Középkori és Kora Újkori Egyetemes Történeti Tanszék.

CONTENTS

Studies

Marianne Sághy – Izsák Baán OSB: From Thebes to the Bakony: The Cult of Saint Maurice and his Companions in Europe (4 th –21 th Century)	175
Jean-Michel Carrié: Thebans in the West? Military History and Hagiography	197
David Woods: The Origin of the Legend of Maurice and the Theban Legion	229
Karla Pollmann: Poetry and Suffering: Metrical Paraphrases of Eucherius of Lyons' Passio Acaunensium Martyrum	241
Frederick S. Paxton: Liturgy and Healing in an Early Medieval Saint's Cult: The Mass in Honore Sancti Sigismundi for the Cure of Fevers	263
Karen Blough: The Lance of Saint Maurice as a Component of the Early Ottonian Campaign against Paganism	287
Edina Bozóky: The Legend of Saint Maurice' Lance according to Gottfried of Viterbo	311
Beat Näf: How Did Saint Maurice Become the Patron Saint of the Holy Roman Empire of the German Nation?	329
Gude Suckale-Redlefsen: The Cult of Saint Maurice, the Black Soldier in the Holy Roman Empire of the German Nation	339

Memory

Eucherius of Lyon: Passio Acaunensium Martyrum	353
--	-----

Book Reviews

Education and Culture in the Barbarian West: From the Sixth through the Eighth Century (Veronika Novák)	359
Muslim Expansion and Byzantine Collapse in North Africa (Márton Tóssér)	362
The Ideal Ruler in Medieval Bohemia (Laura Fábíán)	367

HU ISSN 0083-6265

Kiadja az MTA BTK Történettudományi Intézet
A kiadásért felel Fodor Pál igazgató
A szerzési, tördelési munkálatokat
az MTA BTK TTI tudományos információs témacsoportja végezte
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

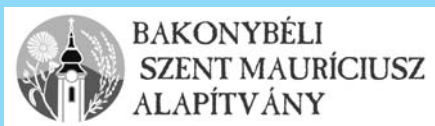

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

Lapszámunk támogatói:
Szent Maurícius Monostor
Bakonybéli Szent Maurícius Alapítvány

A Világtörténet 2018-as évfolyamának megjelentetését a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap